

Vänersborgs tingsrätt
Mark- och miljödomstolen
Box 1070
462 28 Vänersborg
mmd.vanersborg@dom.se

Lerums Naturskyddsförenings synpunkter avseende åtgärder i Lilla Stamsjön, Lerums kommun mål M 5247-19

Inställning

Lerums Naturskyddsförening (LNF) tillstyrker ansökan vad avser genomförda och planerade åtgärder. LNF har tidigare lämnat synpunkter i samråd i en skrivelse till Lerums kommun 2018-11-23 och tillstyrkte då planerade åtgärder med ett antal kompletterande ståndpunkter. Några av dessa upprepas nedan.

Kompletterande ståndpunkter

Ansökan avser förbättring av förhållandena vid Kolborydsdämnet. LNF anser att det är viktigt att beakta följande punkter.

- Den anlagda sjötröskeln är inte utformad så att den enligt intentionerna ger successivt minskande flöde vid sjunkande nivå i Lilla Stamsjön. Tröskeln behöver modifieras.
- Den fiskväg som utformas ska ge möjlighet även för ål att vandra upp i Alebäcken förutom laxfiskar, exempelvis genom vandringsmedia i form av nät.
- En viss minimitappning i den bäck som avvattnar Stora Stamsjön och ovanföriggande sjöar (Öxsjön och Sandsjön) ska hållas genom lämpliga åtgärder. Vattendomen för Stora Stamsjön och Öxsjön stipulerar egentligen inte detta, men ett frivilligt åtagande är självklart för en "Ledande miljökommun 2025".
- Modellering av vattenflöden bör göras om, eftersom den av SMHI utförda analysen inte verkar stämma överens med den hydrologiska verkligheten.
- Lerums kommun behöver en ny vattenförsörjningsplan som grundligt belyser vad som behöver göras för att situationen under den extremt torra sommaren 2018 inte ska uppstå igen. Detta påverkar i hög grad vad som är möjligt att uppnå ifråga om jämn vattenföring i Alebäcken och nivå i Lilla Stamsjön med ombyggnad av dämnet och regleringströskeln för sjön.

Synpunkter på åtgärder vid Lilla Stamsjöns utlopp

I Säveåns vattensystem ligger Alebäcken som ett bivattendrag mellan Bävsjö-, Öxsjö- och Stamsjösystemet och Aspen där den rinner ut direkt i Aspen vid Aludden. Längst ned vid Aludden kallas Alebäcken även för Stämåna. Alebäcken har av Naturvårdsverket klassats som ”högsta värde ur fiskesympunkt” och är viktig för det vandrande havsöringsbeståndet, men här finns även stationär öring, vissa år även laxlek i de nedre delarna, ål samt gädda, abborre, lake och olika vitfiskarter. Av denna anledning har vattensystemet uppströms kalkats under flera decenniers tid. Flera andra typer av fiskevårdsåtgärder har utförts, bland annat av Aspen–Säveåns Fiskevårdsområdesförening (FVO).

Dämnet vid Kolboryd har funnits och varit i bruk sedan mitten av 1800-talet.

Vattenhållningen bestämdes i en häradsdom 1851 med en högstagräns för vattennivån i Lilla Stamsjön, men utan att någon lägstagräns fastlagts. Fram till 2016 hölls sjönivån i Lilla Stamsjön på en relativt stabil nivå med de dammluckor som fanns vid dämnet. Vid högvattenflöden rann vatten ur dammen via ett bräddavlopp som hindrade översvämning i Lilla Stamsjön.

Under normalflöden fungerade dammen som en regleringsdamm som ”sparade” på vattnet i Lilla Stamsjön så att en någorlunda stabil nivå kunde hållas, vilket var angeläget eftersom sjön är viktig för friluftslivet med framför allt en välfrekventerad badplats, men ett flertal båt- och badbryggor finns även i sjön.

Vid lågvattenföring, oftast under senare delen av sommarperioden, släpptes vatten i en öppen spalt undertill på luckorna i Kolborydsdämnet och på så vis tillförsäkrades Alebäcken (som avbördar Lilla Stamsjön vid Kolboryd) en tämligen stabil basvattenföring, vilket gynnade fiskbestånden i Alebäcken nedströms Kolboryd.

Under 2016 ändrades dock vattenregimen drastiskt i Lilla Stamsjön i och med att luckorna till Kolborydsdämnet drogs upp helt varpå sjön olyckligtvis tömdes på en mycket stor mängd vatten varpå stränder blottades på mycket stora zoner till katastrofal nackdel för sjökologin. Fågel- fisk- och växtliv drabbades och under ett par år kvarstod denna effekt eftersom dammluckorna olyckligtvis ständigt var helt uppdagna. Opinion och media reagerade starkt på olägenheterna som uppkom. Kolboryds gård som ägde och styrde dämnet sålde sommaren 2018 damm- och utloppsområdet till Lerums kommun som därefter fick ansvar för hur vattensituationen i Lilla Stamsjön, Alebäcken och dämnet hanterades. Eftersom situationen bedömdes som akut vidtogs vissa åtgärder i samråd med länsstyrelsen utan att miljödom fanns. Nu aktuell ansökan avser ”Vattenåtgärd” för redan utförda arbeten och framtida åtgärder. De åtgärder som utförts och vad ansökan avser består i huvudsak i:

1. Ändra befintlig damm på så vis att bräddutskovet bilas bort så att fritt flöde förbi dämnet i en betydligt lägre nivå uppkommer. Kombinerat med justeringar i flödet nedströms dammen uppkommer möjligheter för att fiskvandring skall kunna ske förbi dämnet vilket tidigare inte varit möjligt.
2. Anlägga en ny sjöträskel i ett lämpligt läge uppströms Kolborydsdämnet så att Lilla Stamsjöns vattenstånd kan hållas på en nivå som liknar förhållandet före 2016 års sänkning av sjönivån, samtidigt som fiskvandring skall kunna ske förbi sjöträskeln.
3. Byggande av fiskväg i de gamla vattenfårorna vid dammanläggningen.

Utförande och funktion har efter att kommunen övertagit ansvaret för Lilla Stamsjöns reglering utretts och förberetts under 2018 och 2019. Sommaren 2019 anlades en ny sjötröskel i ett lämpligt läge strax ovanför den lilla träbro som går över Lilla Stamsjöns utlopp. Före utförandet hölls även ett samråd på platsen (november 2018) för intressenter där det förutsattes från LNF och FVO att det nya dämnet skulle utföras i en för platsen anpassad V-form så att:

- A. stora vattenflöden skulle kunna effektivt avbördas Lilla Stamsjön
- B. måttliga vattenflöden skulle kunna hålla sjönivån ganska stabilt nära önskad nivå
- C. små vattenflöden, under torrperioder etc. ändå skulle ge ett visst minivattenflöde i likhet med som det var tidigare när dammluckan reglerade sjön.

Anläggning av sjötrösklar med ändamålsenlig utformning finns studerade i exempelvis en rapport från SLU/MV0189 (Sjön Yxern i Kalmar län 2018-05-23) och där framkommer tydligt att en alltför flack utformning av sjötröskel ger en ogynnsam vattenregim nedströms. Om man i stället bygger i V-form helst med en smal men djup lägstanivå i tvärsektionen får man en förmåga hos dämme att kunna fungera enligt A), B) och C) ovan.

I projekteringen av vattenföretaget har SMHI utfört en modellering av dimensionerande vattennivåer (Hans Björn/SMHI Affärsverksamhet Vattenmiljö 2019-12-27) för att få beräknat vattenregimer vid låg-, mellan- och högflöden, inklusive 100-årsextremer. Vad LNF kan utläsa ur dokumentationen är inte modelleringen gjord på korrekt underlag eftersom Öxsjön, Stora Stamsjön och Sandsjön alla är reglerade vattendrag och alltså inte ger en naturlig tillrinningsregim till Lilla Stamsjön. Sjöarna har räknats som oreglerade i modellen (vilket även är ikryssat oreglerade i Bilaga 1 i SMH-rapporten). Dessa tre tillrinningsområden är tillsammans betydligt större än övriga delavrinningsområden som är Bävsjöns och Lilla Stamsjöns "egenområde". Enligt mail-korrespondens med SMHI ger detta felaktiga beräkningar som enligt vad LNF förstår måste göras om.

Lerums kommun har under torrperioder stort behov av vatten i vattenverket som då magasineras (enligt vattendom) i Öxsjön, Stora Stamsjön och Sandsjön under långa perioder. Detta resulterar i att Alebäcken uppströms Lilla Stamsjön ofta går helt torr, ett förhållande som är väl känt av Lerums kommun. Detta har exempelvis skett under hela torrsomrarna 2018 och 2019, men har även skett under långa perioder under 2019 och även åren före 2018 vid torra perioder. Vattentillgången totalt sett till vattenverket nu och på lång sikt är en betydligt större fråga som indirekt påverkar vattentillgången i Alebäcken uppströms Lilla Stamsjön och i hög grad utformningen av dämnet vid Lilla Stamsjön.

Enligt vad LNF och FVO konstaterat har inte nya sjötröskeln vid Lilla Stamsjön fungerat på ett tillfredsställande sätt. Detta eftersom den nu anlagda sjötröskeln är alltför flack i sin profil. I praktiken har detta inneburit att så fort nivån på Lilla Stamsjön understiger en viss nivå upphör flödet över tröskeln och flödet i Alebäcken minskar drastiskt, samtidigt som en betydande sträcka (mellan 3 till 8 m beroende på vattenståndet i Lilla Stamsjön) vid tröskeln blir helt torr och omöjliggör fiskvandring – inte ens en ål bedöms kunna ta sig över denna sträcka. Detta är helt i motsats till ändamålet ur fiskevårdssynpunkt med nya sjöutloppets utformning. Det nuvarande utförandet stämmer heller inte överens med det i första samrådets presenterade förslag (Bilaga 5 sid 7) där ett betydligt brantare V-utflöde presenterades.

Enligt LNF och FVO måste befintlig sjötröskelprofil snarast justeras till en mer ändamålsenlig profil med en djupare V-form och "minivattenränna" alternativt iläggande av rör för minivattenföring i tröskeln.

Modellering av vattenflöden bör också göras om, eftersom den av SMHI utförda analysen inte verkar stämma överens med den hydrologiska verkligheten. Detta är av största betydelse för att en ändamålsenlig reglering av Lilla Stamsjön skall uppnås. Sist men inte minst är vattenuttaget mycket större än vattentillgången i Alebäckssystemet i förhållande till årstidsvariationerna i nederbörd varför en ny vattendom för hela systemet bör sökas.

Synpunkter på vattenhushållningen

Lerums kommuns vattenförsörjning baseras på vattentäkter med begränsad kapacitet och det finns ingen betydande reservkapacitet, vilket bevattningsrestriktionerna med sträng ransonering sommaren 2018 visade tydligt. Sedan årtionden finns planer på att utnyttja Gråbodeltat som vattentäkt i samarbete med Göteborgs kommun, men detta projekt tycks bara skjutas på framtiden. Det finns överföringsledning mellan Gråbo och Lerum. Redan 1980 anlade Lerums kommun en brunn i östra delen av Gråbodeltat med kapaciteten 20 liter/sekund.

Lerums kommun kan utan att avvakta storskalig grundvattenutvinning i Gråbodeltat på egen hand öka utvinningen genom att anlägga nya brunnar eller utnyttja den brunn som anlades 1980. Genom överföring av vatten från Gråbo till Lerum kan behovet av vatten från Öxsjön och Stora Stamsjön minskas. Under perioder med ihållande torka som under sommaren 2018 kan då rimlig vattenföring i Alebäcken vidmakthållas och förbättringarna vid Kolborydsdämnet tillgodogöras fullt ut.

Lerums Naturskyddsförening

Olov Holmstrand
ordförande

Stefan Larsson
vice ordförande